

niet nodig is. Het is goed (weer eens) te lezen, hoe het moeizame proces is verlopen: van verdringing van het seksuele, van het in de doofpot stoppen van de hete hangijzers tot de betrekkelijke openheid van nu. Een hemelsbreed verschil tussen de ouders die op het gezag van hun arts doodsbang waren voor masturbatie van hun kinderen en de ouders van nu die op gezag van hun arts hun kinderen met een rood hoofd proberen voor te lichten en hun onwetendheid over allerlei zaken trachten te maskeren door het cadeau doen van voorlichtende boekjes. Het is goed, dat de geschiedenis van deze verenigingen is geschreven vóór dat de oude voormannen en -vrouwen verdwijnen en archieven worden overgedragen aan onze erfvijand, de papiermolen. Het is alleen zo jammer, dat Nabrink vaak niet veel verder is gekomen dan een boek vol verenigingsnieuws: reeksen namen en bestuurderen, opsommingen van congressen, grepen uit enquêtes en statistische overzichten en verhalen over statutenwijzigingen doen de lezer het spoor bijster raken. Het maatschappelijk kader waarin en waartegen de acties werden ondernomen komt nauwelijks aan de orde. Ook over de problemen waar de vereniging zelf mee zat wordt nog lang niet het laatste woord gezegd. Waar gingen alle ruzies bijvoorbeeld precies over? Institutionele zaken krijgen veel aandacht, maar de sociaal-psychologische ontwikkelingen, de wederzijdse bevruchting van vereniging en samenleving, de problemen waar de mensen die bij de vereniging aanklopten mee zaten, de argumenten op grond waarvan de NMB-ers (en niet alleen zij) werden beschouwd als op geld beluste aborteurs, er wordt veel te weinig over gezegd. Waren de tegenstanders alleen maar onontwikkelde botteriken? Werd de protestantse tegenhanger alleen maar opgericht omdat in die groep onbegrip van de bovenste plank heerste en de wil om flink dwars te liggen? Nabrink bewijst door op zulke vragen niet of nauwelijks in te gaan, dat het hem er veel meer om gaat de organisatie te behandelen dan de hervorming. Zo beoefent hij het navelstaren en laat hij niet alleen de anderen niet voldoende tot hun recht komen maar schetst hij ook lang niet alle aspecten van zijn thema. Waarom is hij bijvoorbeeld niet veel dieper ingegaan op de enquêtes van 1935 en 1939? Waarom komen de beweegredenen die velen er sinds 1966 toe brachten de NVSH te verlaten niet beter uit de verf? Door op zulke vragen in te gaan had hij een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan de mentaliteitsgeschiedenis die toch zeker ook te rekenen valt tot de achtergronden van de seksuele hervorming. Nu heeft hij voor degenen die over de seksuele hervormers en hervorming in Nederland iets willen weten een encyclopedisch boek geschreven, waarin de in sommige opzichten niet geheel juiste weergave van de gang van zaken in de negentiende eeuw nauwelijks serieus stoort. Maar het is niet de geschiedenis van de seksuele hervorming in Nederland.

P. D. 't Hart

Jan Bank, *Opkomst en ondergang van de Nederlandse Volksbeweging (NVB)* (Deventer: Kluwer, 1978, 274 blz., f32,50, ISBN 90 267 0566 2).

De NVB, opgericht in mei 1945 en een stille dood gestorven in de jaren vijftig, is te zien als erfgename van bewegingen en manifestaties, die vóór 1940, maar ook in de oorlog erop uit waren om het zuilenbestel te doen verdwijnen; zij wensten een systeem dat, gebaseerd niet op antithese en klassenstrijd, maar op gemeenschapszin en gericht op volkseenheid en 'ware democratie', de kwalen van de liberale staat zou verhelpen. Vanuit de illusie - gevoed door de saamhorigheid in de bezetting - dat de weg terug naar het oude bestel voorgoed zou zijn afgesloten, had de NVB de ambitie verzamelplaats te zijn van al diegenen ter rechter- en linkerzijde, die in enigerlei opzicht moeite hadden met die liberale staat.

Aan de wieg van de NVB stond in feite de bezetter door de politieke en maatschappelijke elite te gijzelen in het seminarie Beekvliet te St. Michielsgestel. Deze gedwongen ontmoeting van de zuiltoppen maakte van Beekvliet een broedkamer van vernieuwingsideeën. De notabelen raakten er zich bewust van een zendingsbesef, door henzelf later aangeduid als de 'Geest van Gestel'. Deze geest kwam vooral op in een groepje, dat sprak over de toekomstige partijverhoudingen; in de sociaal-democraat Banning had men er een voortreffelijke ideoloog en in de vrijzinnig-democraat Schermerhorn een vurige propagandist. Dit groepje legde het fundament van de NVB door christelijke traditie, socialisme en - in de Nederlandse Unie al eens verwezenlijkte - volkseenheidsgedachte met elkaar te verbinden. De toverformule daarbij was 'personalisme', uit Frankrijk overgewaaid en later steeds meer verbonden met 'socialisme'. Deze term heeft eigenlijk nimmer de functie vervuld een door allen aangehangen beginsel te afficheren, maar is slechts een vlag geweest, waarachter een bont gezelschap zolang marcheerde, als de vaagheid van ideeën triomfeerde en het er nog om ging zich af te zetten tegen de schotjesgeest van de voorbije tijd.

Ook buiten St. Michielsgestel is er druk gepraat over een nieuwe maatschappij naar personalistisch-socialistisch model, met name in voormalige Uniekringen en in de groep rond het daaraan verwante illegale blad *Je Maintiendrai*, tot welke groep diverse ex-gijzelaars na hun vrijlating uit Gestel toetraden. Aan het einde van de oorlog viel deze groep echter uiteen door de gefaseerde bevrijding en de slechte verbindingen; het Uniekader in het zuiden kwam geïsoleerd te staan van mensen als Banning en Schermerhorn, die in het westen verbleven. Vooral hierdoor is het te begrijpen, waarom het Uniekader uiteindelijk nauwelijks enige invloed heeft uitgeoefend op de voornamelijk door de westelijke groep bepaalde strategie. In het westen lag het initiatief en de NVB-ers in spe aldaar koersten aan op vriendschappelijke betrekkingen met de SDAP, voor wie de Nederlandse Unie vanwege haar vergaande tegemoetkomendheid jegens de bezetter evenwel onverteerbaar was. Hier schuilt een aanzet tot verklaring van het magere effect van de vernieuwing: een verbreding van het democratisch socialisme, waarnaar de SDAP-ers Banning en Vorink al in de jaren dertig hunkerden.

Dat er niet meer in heeft gezeten, kwam ook doordat de vernieuwers een start met de NVB in het bevrijde zuiden niet hebben aangedurfd. Zij achtten het risico te groot dat de NVB dan een exclusief katholieke zaak zou worden en dat na de bevrijding van het hele land mensen van andere levensbeschouwelijke richting dientengevolge zouden worden afgeschrikt. Achteraf - maar Bank is in dit opzicht minder gedecideerd - is men geneigd vast te stellen dat de vernieuwers hier taktisch en psychologisch kapitale blunders hebben gemaakt. Want wat waren de gevolgen? In de eerste plaats ondervond het herstel van katholieke organisaties in het zuiden weinig weerstand; de restaurateurs, aangemoedigd door hun bisschoppen, hadden als het ware vrij spel. En in de tweede plaats werd het NVB-gedachtengoed vermengd met typisch katholieke gedachten van hen, die wel vernieuwing voorstonden, maar enkel op christelijke basis. Van personalistisch-socialisme sprak men in het zuiden nauwelijks. 'Eenheid bij verscheidenheid' was de leuze, met nadruk op het tweede substantief, en toen de NVB als produkt van de westelijke vernieuwers in mei 1945 in de openbaarheid trad, was de bevolking in het zuiden ook mentaal al zo goed als verloren voor de vernieuwing. Daarmee was het lot van de NVB wel bezegeld; haar eenheidsdenken was nu verdoemd tot 'subliem streven'. De gereserveerde houding van de NVB tegenover de Nederlandse Unie en speciaal tegenover De Quay - in het zuiden een ware coryfee - versterkte slechts de solidariteit in het katholieke kamp. En zo bezien is de terugkeer van de katholieke eenheidspartij in het nieuwe jasje van de KVP - al in de zomer van 1945 onafwendbaar - voor de ontwikkeling van de NVB niet doorslaggevend geweest; net zo-

min als men de teleurstellende vernieuwingsuitkomst mag toeschrijven aan de organisatorische janboel binnen de NVB.

De voorgeschiedenis van de NVB, 'de opkomst', komt er bij Bank wat bekaaid van af. De verklaring van het uiteindelijk falen van de NVB ligt voornamelijk in de gebeurtenissen vóór mei 1945. Bank besteedt er slechts vijftig pagina's aan en moet derhalve volstaan met vluchtige pennestreken. Versimpeling is dan een groot gevaar. Daaraan is Bank in ieder geval bij de beschrijving van de gang van zaken in het bevrijde zuiden niet geheel ontsnapt. Te gemakkelijk gooit hij de vernieuwers op een hoop. Te weinig laat hij uitkomen, hoe de meeste vernieuwers een christelijke saus over hun gerechten uitgoten van een dermate dikke substantie, dat de maaltijd alleen nog smaakvol was voor gelijkgezinden aan de dis, maar dan wel zo smaakvol dat zij gerechten van een andere samenstelling beleefd lieten staan.

Het boek handelt dus grotendeels over de 'ondergang' van de NVB, want begon die fase niet op zijn laatst bij haar geboorte? De oproep in mei 1945 om vanuit 'de levende bronnen van Christendom en humanisme' te komen tot vernieuwing in personalistische geest, gericht op de verwerkelijking van een vernieuwd socialisme, heeft maar heel even weerklank gevonden, meer onder invloed van de bevrijdingsroes dan vanwege de aantrekkingskracht van het program. Daarvoor was dat program - een mengsel van het SDAP-beginselprogram uit 1937 en van bijdragen uit de Nederlandse Unie - te vaag en te modieus. Bank constateert dat het program van betrekkelijke betekenis is geweest en dat het partijpolitieke vernieuwingsstreven niet alleen de buitenwacht, maar ook het bestuur en de leden het meeste bezighield. Moest de NVB slechts stimuleren of moest zij op een bepaald moment zichzelf als de nieuwe partij presenteren? Deze vraag verdrong binnen de NVB weldra alle andere discussie- en actiepunten. Daarbij bleef men te lang steken in het debat zonder concreet te worden. Maar afgezien daarvan, de sociale samenstelling van de NVB op zich kon weinig goeds beloven. Bank komt op grond van een analyse van het ledenbestand tot de bevinding dat niet alleen de katholieken het lieten afweten, maar dat de NVB ook op de arbeiders en de middenstand geen greep kreeg. De grote massa bleef even inert als vóór 1940, gehoorzaam aan de zuiltop. De NVB is daardoor nooit meer geworden dan een typische club van intellectuelen, die zich in het verzuilde bestel traditioneel al vrij bewegen en over de scheidsmuren heen contact met elkaar hadden, maar buiten het verband van de eigen zuil nauwelijks over een achterban beschikten.

Het optreden van de NVB als 'verzoenend vernieuwer' leidde najaar 1945, toen reeds veel herstel had plaatsgevonden, tot een gesprek met kandidaten voor een opgaan in de nieuwe brede volkspartij. Vanuit de ontwikkeling binnen de politieke partijen vanaf de jaren dertig verklaart Bank, waarom ARP, CHU en RKSP afwijzend stonden tegenover het nieuwe en SDAP, VDB en CDU de nodige aarzelingen moesten overwinnen; bij deze laatste drie partijen speelde vrees voor identiteitsverlies de SDAP nog het meest parten. Gewilliger waren politieke daklozen, onder wie ook enkele katholieke jongeren rond het voormalig illegale blad *Christofoor* te rekenen zijn, evenals die christelijk-historischen die onder invloed van de vernieuwing in de Nederlands Hervormde Kerk hun partij eigenlijk al achter zich hadden gelaten. Vanuit de NVB is met weinig zin voor realiteit moeizaam geprobeerd zoveel mogelijk partners bijeen te brengen. Typerend is dat het gesprek pas vlotte, toen de confessionele partijen afhaakten; de SDAP ging zich toen toeschietelijker opstellen, in de wetenschap dat zij als de grootste groepering op de nieuwe partij haar stempel zou kunnen drukken. De hang naar zoveel mogelijk behoud van eigen identiteit en daarmee de huiver om ook daadwerkelijk het oude vertrouwde zuilenbestel vaarwel te zeggen blijken nog duidelijker uit de discussie over de vraag, of de nieuwe partij de SDAP-symbolen moest over-

RECENSIES

nemen; dit symbolenvraagstuk ging de besprekingen steeds meer beheersen en leek menig-een een fiasco van de onderneming waard. De weigering van de nieuwe partij, de PvdA, om met de KVP met een gezamenlijk urgentieprogramma de verkiezingen van 1946 in te gaan, is een volgende uiting van krampachtigheid. Wat rest is, dat de PvdA openlijke verbindingen kreeg met de elites van de andere zuilen, en dat is vergeleken met het eenzijdige recruiteringsveld van de SDAP ten minste een symbolische doorbraak.

Bank heeft het zich tot taak gerekend *de faits et gestes* van de NVB te beschrijven. Daar-toe heeft hij een groot aantal archieven geraadpleegd. Aan hetgeen Ruitenbeek reeds schreef over het ontstaan van de PvdA, voegt Bank dan ook veel nieuws toe. Bij wijze van toegift schetst Bank ook de minder spectaculaire activiteiten van de NVB buiten het politi-ke beraad, evenals het afstervingsproces van dit 'fenomeen van oorlog en bevrijding'. In het licht van de toenemende belangstelling der contemporaine historici voor de na-oorlogse tijd is Banks boek een wezenlijke bijdrage aan de doorbraakdiscussie en prikkelt het tot verder onderzoek ter verklaring van deze mislukte aanslag op het zuilenbestel.

J. Bosmans

The States General and the Strategic Regulation of the Dutch River Trade, 1621-1636*

JONATHAN I. ISRAËL

Few aspects of the Dutch economic miracle of the seventeenth century were more fundamental to Dutch prosperity or more distinctive to the country than the Republic's flourishing river trade both internally and with the neighbouring Spanish Netherlands and north-west Germany. The Dutch Republic, Europe's leading entrepot for foodstuffs, notably Baltic grain, fish and herring, salt, wines, sugar, spices and dairy products, possessed a major market for these and other provisions in the densely populated, relatively highly urbanised and industrial belt of territory girdling the United Provinces to the south and south-east. So substantial indeed was this transfer of foodstuffs along the inland waterways of the Low Countries and Westphalia, that from an early stage in the Dutch revolt against Spain, the *binnenstromen* came to be seen as a formidable strategic instrument. During the years 1621-1636, the States General repeatedly closed the waterways for limited periods, in most cases, but not all, only to the passage of foodstuffs and certain materials beyond Dutch territory. The purpose of engaging in such action was in the main strategic, particularly that of inconveniencing as far as possible one or more Spanish or Imperial armies in the field. Due to the complex, decentralised character of the Dutch political system, however, it often proved difficult to implement these temporary blockades in a consistent manner. Especially revealing about Dutch political life at the time is the way conflicting economic interests within the Republic were able at different times to influence both the form and duration of these blockades. Undoubtedly, the major tension in this respect was between the interests of the inland towns on the one hand and those of the maritime towns of Holland and Zeeland on the other.

The history of Dutch regulation of the river traffic before 1609, admirably described by J. H. Kernkamp¹, shows that the practice then took several forms, that its effects varied greatly in different parts of the Republic and that on

* For his most helpful advice with this article, I should like to thank Professor K. W. Swart.
1. J. H. Kernkamp, *De handel op den vijand, 1572-1609* (2 vols.; Utrecht, 1931-1934).